

Ткачук А. В.,

Національний університет "Острозька академія", м. Остроз

ЯКІВ ГУРСЬКИЙ – ВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СЛАВІСТ

Статтю присвячено дослідженню науково-педагогічної діяльності українського славіста Я. Гурського в контексті поширення й розвитку української освіти в Україні і за її межами.

Ключові слова: славістика, ономастика, славіст, порівняльне мовознавство, порівняльно-історична граматики слов'янських мов.

Статья посвящена исследованию научно-педагогической деятельности украинского слависта Я. Гурского в контексте распространения и развития украинского образования в Украине и за ее границей.

Ключевые слова: славистика, ономастика, славист, сравнительное языкознание, сравнительно-историческая грамматика славянских языков.

The scientific and pedagogical work of famous Ukrainian researcher of Slavic languages Jacob Hursky is analysed in the context of development and emission of Ukrainian education in and outside Ukraine.

Key words: Slavic languages, onomastics, specialist of Slav languages and literature, comparative linguistics, comparative historical grammar of Slav languages

Вивчення й аналіз персоналії як окремого предмета історико-педагогічного дослідження має важливе значення, оскільки особиста біографія часто є основою наукової реконструкції епохи та висвітленням загальнопедагогічного досвіду певного періоду. Виходячи з цього, першочерговим стає завдання вивчення й дослідження імен видатних культурно-освітніх діячів ХХ століття – періоду становлення сучасної національної системи освіти й виховання, внесення національного компонента в структуру педагогічної науки, епохи народження цілої плеяди відомих педагогів, громадських і освітніх діячів [11, с. 4]. Значна кількість цих представників після Другої світової війни була змушена проводити свою освітню діяльність, формувати національну ідею та національну ментальність, розвивати й поширювати українську культуру за межами нашої держави.

Серед тих, хто працював на терені розвитку національної педагогічної думки, рідномовної освіти та підносив українську мову і літературу як невід'ємні складові національної культури за межами батьківщини, й чие ім'я залишається більш пізнаваним для науково-просвітницьких кіл української діаспори, чільне місце займає вчений-славіст Яків Пантелеймонович Гурський (1923-1995 рр.). Отже, **метою** цієї статті є висвітлен-

ня науково-педагогічної діяльності Я. Гурського в контексті поширення й розвитку української освіти як в Україні, так і за її межами.

Аналіз досліджених матеріалів вказує на те, що Яків Пантелеймонович Гурський народився 4 листопада 1923 р. в с. Жолдаки Конотопського району, Сумської області (помер 28 лютого 1995 р. у м. Сиракюз, США). Село Жолдаки, мешканці якого були на службі гетьмана за Гетьманщини (XVII-XVIII ст.), має свою давню гетьманського-козацьку традицію. Тому й на “метриці хрещення св. п. Якова та його молодшого брата Петра позначено, що вони сини козака Пантелеймона Гурського” [9, с. 5]. Такі відомості історичного характеру важливі не лише для усвідомлення походження вченого-славіста, але й для з’ясування суспільно-історичних процесів України, що справили безпосередній вплив на становлення громадянської позиції та вибору науково-педагогічного шляху вченого.

Під час Другої світової війни Пантелеймон Гурський разом з синами Яковом і Петром опинились в Німеччині і як біженці перебували в таборах Ді-Пі в Авгсбурзі, один з яких, Сомме-Казерне, став культурним центром еміграції 40-50-их рр., тому що зібрав багато відомих письменників, професорів, журналістів й митців. Слід відзначити, що у Сомме-Казерне перебували такі відомі письменники як Улас Самчук, Василь Барка, Олекса Воропай, Володимир Державин, Вадим Лесич, Михайло Орест, Юрій Клен, Олекса Стефанович, Василь Чапленко, Борис Олександрів, Леонід Лиман, Олег Зуєвський, Панас Феденко, Федір Дудко, Іван Манило, Ол. Запорізький, Юрій Буряківець, Яр Славутич. Частинами відвідувачами культурного центру еміграції стали Докія Гуменна, Людмила Коваленко (Івченко), Тодось Осьмачка, Іван Багряний і Леонід Полтава. Саме тут відбувалися з’їзди еміграційних письменників, та було започатковано їх об’єднання МУР (Мистецький Український Рух), ініціаторами якого стали Юрій Шерех (Юрій Шевельов), Віктор Петров (В. Бер, В. Домонтович) та Улас Самчук. У Сомме-Казерне постала з ініціативи професора Володимира Міяковського УВАН (Українська Вільна Академія Наук), першим президентом якої став Дмитро Дорошенко. В Авгсбурзі відновив свою діяльність екзильний уряд УНР (Української Народної Республіки), перебували артисти трупи Володимира Блавацького, сестри Лесі Українки Ольга Косач-Кривинюк і Ізидора Борисова, професор Петро Одарченко [10, с. 3]. Мистецьке оточення сприяло піднесенню кожного індивідуума, тому що саме атмосфера, створена відомими українськими письменниками, журналістами й професорами, стимулювала до злету духовності Я. Гурського.

У Сомме-Казерне постала філія УВУ (Українського Вільного Університету), де, після закінчення Конотопської Педагогічної школи на Чернігівщині у червні 1941 р., продовжив своє навчання Я. Гурський, здобувши спочатку ступінь бакалавра, та у 1950 р. захистив перший диплом ма-

гістра з української та слов'янської філології [3, с. 59]. Український Вільний Університет з багатою навчальною традицією і досвідом, “щасливо урятувався із Праги (Чехословаччина) і став у Авгсбурзі (з доповненням у Мюнхені) важливим центром концентрації українських науковців різних галузей для навчання студентів, а для академічних кадрів (професорів) притулком і мінімальним “хлібом насущним” [2, с. 3].

У “Збірнику на пошану професора д-ра Я. Гурського” своїми спогадами про молоді роки 21-річного студента Українського Вільного Університету в Мюнхені ділиться професор Наталія Ішук-Пазуняк, яка зазначає “як зосереджено слухав (мій) колега Яків лекцій, як пильно вишукував потрібні матеріали в бібліотеці, як умів не марнувати часу; завжди поважний, але й із привітним усміхом у розмові з друзями”. Крім того про викладачів навчального закладу вона відгукується як “професорів з великим академічним стажем і з високою ерудицією” [6, с. 71]. У праці вказано, що серед професорсько-викладацького складу УВУ були: автор праць з славістики Юрій Шевельов (Юрій Шерех), філософ і філолог Дмитро Чижевський, філософ і знавець дисципліни етики Іван Мірчук, літературознавець Леонід Білецький, який був учителем О. Ольжича та О. Теліги, літературознавець і філолог Володимир Державин, історик Дмитро Дорошенко, археолог Вадим Щербаківський, психологи Григорій Ващенко і Олександр Ключицький, історики Наталія Полонська-Василенко та Панас Феденко, соціолог Матвій Стахів, філологи Ярослав Рудницький та Петро Одарченко, Освальд Бурггард (Юрій Клен), що приїжджав на окремі лекційні серії, знавець санскриту та “Вед” Володимир Шаян. Мистецтвознавство в університеті викладав Володимир Січинський, античну культуру – Андрій Коцевалов, українську літературну мову – Василь Чапленко, порівняльну літературу слов'янських народів і палеографію – Василь Лев, а географію і геологію – батько Наталії Ішук-Пазуняк, Роман Ішук [6, с. 72]. Я. Гурський, як він сам часто заявляв, з особливим захопленням прослухав усі курси професора Юрія Шевельова, що стали для нього натхненням для роботи в діаспорі [4, с. 3].

Варто зазначити, що переїхавши до США, Я. Гурський продовжував свої студії в Пенсильванському університеті м. Філадельфія, де у 1953 р. спочатку він захистив другий ступінь магістра на відділі Словянських і Балтійських Студій, а у 1957 р. здобув ступінь доктора філософії в галузі слов'янської лінгвістики, захистивши дисертацію на тему “Патронімічні українські прізвища”. З усіх мовознавчих дисциплін вченому найбільше імпонувала ономастика, наука про власні назви та імена [4, с. 3].

Професорський стаж Я. Гурського охоплює 33 роки наполегливої академічної та педагогічної праці, яку він розпочав у Дікінсон коледжі, де працював у галузі модерних мов у 1951-1952 рр. До цього вчений займав посаду викладача російської мови в Сиракузькому університеті,

де працюю одночасно поєднуював із навчанням [2, с. 4]. Студіюючи і викладаючи в Пенсильванському університеті, як один з кращих аспірантів, Я. Гурський здобув стипендію “George Leid Harrison Fellowship”, що полегшило завершення докторату. Ще перед градуацією в Пенсильванському університеті він у 1956 р. розпочав роботу над професорською працею в Сиракузькому університеті, яку згодом продовжував до виходу на емеритуру, почесну пенсію у 1989 р. Протягом довгих років академічної та педагогічної праці, як славіст, Я. Гурський викладав українську, російську, болгарську й македонську мови, слов’янські культури й цивілізації, порівняльне мовознавство та порівняльно-історичну граматику слов’янських мов. З 1976 р. до виходу на емеритуру він був завідувачем кафедри слов’янських мов [12, с. 11]. Однак, як славіст, Я. Гурський найбільше працював у галузі болгаристики, македоністики і русистики. У 1970 р. вченого було обрано членом Македонської Академії наук [7, с. 4]. Як знавець слов’янських мов (не лише в їх сучасному вигляді, але й в процесі історичного розвитку та діалектичних відмінностей), Я. Гурський мав цілу низку послідовників, випустив ряд магістрів і докторів-філологів. Серед його магістрантів Андрій Горняткевич, який пізніше здобув ступінь доктора у Гарварді, Микола Степаненко, Олекса Сенік, Павло Маляр, Орест Кравс [10, с. 3].

Одна з його магістранток Ірина Букса зазначає, що студенти захоплювалися безмірною терпеливістю Я. Гурського і його палким бажанням, щоб кожен з них вивчив мову, чи то була російська, чи українська, чи болгарська, чи македонська. Студент Я. Гурського Борис Гудзяк писав: “Ви стимулювали нас у галузі знання своїм прикладом як відданий педагог і відповідальний учений”. Аніта Велич поділилась своїм досвідом: “Я мушу вивчити це... як я можу розчарувати професора Гурського? Він так старається. Його сподівання і наша свідомість своїх недомагань спонукали нас більше до кращого розуміння предмету, ніж міг це зробити будь-який інший учитель мови” [1, с. 4].

Щоліта протягом 1974-1987 рр. Я. Гурський викладав в УВУ в Мюнхені, а протягом 1991-1993 рр. – у Міжнародній школі україністики АН України, де додатково прочитав ще два цикли лекцій, присвячених мові українських пам’яток та сучасним актуальним проблемам українського мовознавства. Крім того вчений також брав участь у “круглому столі” з питань нового правопису, що був організований Міжнародною школою україністики [4, с. 4]. О. Максименко вважає, що саме запрошення від Інституту мовознавства та української мови НАН України стати членом Національної правописної комісії можливо було найважливішою подією в житті вченого-славіста [8, с. 4]. Професор Гурський був членом об’єднання українських письменників та еміграції “Слова”, Асоціації сучасних мов, американського товариства відомих людей, наукового това-

риства ім. Шевченка (НТШ). Його прізвище можна знайти в такій довідковій літературі як “Довідник американських учених”, “Хто є хто в американській освіті” та “Міжнародному довіднику вчених”.

Проаналізовані матеріали вказують на те, що поза викладанням професор не відмовився і від громадської роботи. Своєю діяльністю відомий вчений був пов’язаний також з Українським науковим інститутом Гарвардського університету, з НТШ у Нью-Йорку (як голова мовознавчої секції), з Українською Вільною Академією наук у США, де виконував обов’язки віцепрезидента. Я. Гурський залишався єдиним українським вченим з діаспори, який постійно відвідував річні міжнародні конференції церковнослов’янської мови і македонської філології, де виступав як доповідач і член Македонської академії наук в Огриді (1970-1980 рр.) [4, с. 3].

Вражає його вагомих список публікацій з історії української мови, зокрема на теми мови історичних пам’яток XVI-XVIII століть, сучасної української літературної мови, правопису, лексики та словотвору, словозміни та фразеології. Особливу увагу вчений приділяв українській ономастиці, історії слов’янських мов, структурі та лексиці сучасних слов’янських мов, практичному вивченню особливо української, російської, болгарської та македонської мов. Особливою увагою заслуговує дослідження вченим походження слов’ян, їх побуту, звичаїв і культури в минулому й сучасному [2, с. 4]. Ціла низка наукових праць, літературних статей професора з’явилися в Енциклопедії Українознавства, в анналах УВАН, у виданнях УВУ, НТШ, у “Літературній українській газеті”, у газеті “Свобода”, у журналі “Нові дні”, “Українському кварталнику” та інших періодичних виданнях. Знаючи про прихильність Я. Гурського до мовознавчих дисциплін й особливо ономастики, варто згадати такі праці як “До питання наголосу в українських патронімічних прізвищах” та “Твірні основи українських прізвищ середини XVII ст.” – на матеріалі реєстрів Запорозького війська Богдана Хмельницького, складених після Зборівського договору 1649 р.

Варто зазначити, що Я. Гурський був одним із співредакторів Українського правопису Пантелеймона Коваліва, наукового збірника на пошану проф. Юрія Шевельова, редактором і упорядником наукових збірників “Студії” в українській лінгвістиці та редактором збірника на пошану Григорія Китаєвого. Працював також консультантом науково-дослідного проекту в університеті Огайо над створенням посібників з української мови для початкового, середнього та вищого рівня навчання.

З 1987 р. вчений був редактором мовознавчих статей III-V томів англійської “Енциклопедії України”, яка вийшла у видавництві Торонтського університету, ставши важливим внеском у розвиток світової славістики й україністики. На цю посаду його, як “одного з небагатьох укра-

їнських мовознавців поза Україною” порекомендував професор Колумбійського університету Юрій Шевельов [4, с. 4].

Ігор Качуровський у своїх спогадах пише, що Я. Гурський одного разу зізнався, “що править граматику в англомовних писаннях одного українського філолога світової слави, бо той філолог славу здобути зумів, проте ні англійської, ані української мов так і не подолав” [5, с. 3]. Проаналізувавши листування Я. Гурського та Ю. Шевельова, можна припустити, що “українським філологом світової слави” і був професор Колумбійського університету, що й порекомендував Я. Гурського на посаду редактора мовознавчих статей англомовної “Енциклопедії України”. Професор Я. Гурський став автором першого “Македонсько-українського словника”. Працював він також над IV томом “Етимологічно-семантичного словника української мови” митрополита Іларіона.

Таким чином, аналіз науково-педагогічної діяльності вченого-славіста Я. Гурського, дає можливість зробити висновок, що він невтомно наголошував на необхідності поширювати розвиток україністики – української філології – її викладання та вивчення як засіб поглиблення національної свідомості українського народу. Передумовами формування поглядів Я. Гурського стали суспільно-політичні та соціально-культурні перетворення періоду Другої світової війни, що пов’язали прізвище славіста з такими культурно-просвітницькими організаціями як МУР (Мистецький Український Рух), УВАН (Українська Вільна Академія Наук) й УВУ (Український Вільний Університет). Основними чинниками становлення та розвитку світоглядних переконань і життєвих цінностей вченого стали: навчання в Конотопській Педагогічній школі, Українському Вільному Університеті та Пенсильванському університеті м. Філадельфія, педагогічна, науково-публіцистична, громадська діяльність, співпраця з провідними педагогами, мовознавцями, громадськими діячами ХХ століття. Під їхнім впливом основною метою життя й діяльності Я. Гурського стало поширення української національної ідеї за межами батьківщини, можливість реалізації якої він вбачав в створенні умов для культурно-освітнього розвитку та сприянні відродження й поширення сучасної української мови й літератури, а також слов’янських мов за теренами України.

Література:

1. Бурак П. Сиракузький університет ушанував проф. Якова Гурського / Патриція Бурак, Ірина Букса // Українські вісті. – 1990. – № 16. – С. 4.
2. Воскобійник М. Учений солідної української наукової традиції / Михайло Воскобійник // Українські вісті. – 1994. – № 1 (3079). – С. 3–4.
3. Жила В. Пам’ять про нього лишається світлою серед нас (до дворіччя з

дня смерти проф. Якова Гурського) / Володимир Жила // Імена і дати. – 1997. – № 33 (3261). – С. 59–60.

4. Жила В. Пам'ять про нього лишається світлою серед нас (до дворіччя з дня смерти проф. Якова Гурського) / Володимир Жила // Українські вісті. – 1997. – № 1 (3079). – С. 3–4.

5. Ішук-Пазуняк І. Спогад про Якова Гурського (до 76-річчя від дня народження – 4 листопада 1923 року) / Наталія Ішук-Пазуняк // Українські вісті. – 1999. – С. 3.

6. Ішук-Пазуняк Н. Спогади про Я. Гурського / Наталія Ішук-Пазуняк // Збірник на пошану професора д-ра Якова П. Гурського/Symbolae in honorem Jacob P. Hursky. – 1998. – С. 71–72.

7. Капітоненко О. Від Жолдаків до Сіракузів / Олександр Капітоненко // Кримська світлиця. – 2001. – Ч. 47-48. – С. 4.

8. Максименко О. Наш земляк Яків Гурський / О. Максименко // Сумщина. – 1997. – С. 4.

9. Пазуняк Н. Остання дорога св. п. д-ра Я. Гурського / Наталія Пазуняк // Свобода. – 1995. – С. 5.

10. Сенік Н. Д-рові Я. Гурському – 70 / Надія Сенік // Свобода. – 1993. – С. 3.

11. Скоропад І. В. Науково-просвітницька діяльність В. П. Науменка (1852-1919): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / І. В. Скоропад. – Київ, 2005. – 25 с.

12. Faculty Members Retire; Receive Emeritus Status / The Syracuse Record. – April 30, 1990. – P. 11.